

Wstęp

Spójność można zdefiniować jako ścisłą łączność, zwartość, w wyniku której poszczególne elementy analizowanego układu tworzą pewną całość. W badaniach naukowych pojęcie to może odnosić się do wielu różnych sfer (gospodarczej, społecznej, przyrodniczej) i obejmować równe układy sieciowe (infrastrukturalny, ekologiczny, itp.). Zagadnienie spójności szczególnie często stanowi przedmiot analizy w badaniach transportowych i opracowaniach planistycznych. Specyficznym ‘zwróceniem’ tych wszystkich płaszczyzn, na których prowadzona jest analiza spójności jest terytorium. W przypadku dążenia do holistycznego ujęcia problemu integracji wewnętrznej danego obszaru należałoby więc posługiwać się terminem *spójność terytorialna* [Bartosiewicz, Pielesiak 2010, 2011].

Spójność terytorialna jest pojęciem niejednoznacznym, wywołującym spory zarówno w kwestii terminologicznej, jak i metodycznej. W stanowisku Rządu RP przyjęto, że powinno się postrzegać ją w dwóch ujęciach – statycznym oraz dynamicznym. W pierwszym znaczeniu oznacza stan idealny, będący wynikiem sprawnie przebiegających procesów wymiany i przepływów w sferze gospodarczej, zapewniających gospodarczo i społecznie efektywną alokację zasobów. Stan ten jest tożsamy z osiągnięciem minimalnego poziomu (przekroczeniem progu) rozwoju wybranych dziedzin, jak np. dostęp do usług publicznych, czy dostępność komunikacyjna, a nie z ich standaryzacją – jest on wynikiem odpowiedniego kształtowania przestrzeni, stwarzającego optymalne warunki rozwoju poszczególnych terytoriów. W drugim – dynamicznym – ujęciu, podkreślana jest konieczność jednoczesnego stymulowania spójności społeczno-gospodarczej (pobudzanie efektywności gospodarowania i wyrównywania różnic społecznych) w ramach zintegrowanego zarządzania rozwojem. Procesy ukierunkowane na wzmocnienie spójności terytorialnej cechują się oczywiście ogromną złożonością i dlatego też powinny być stymulowane i wdrażane nie tylko na poziomie europejskim, ale także w skali poszczególnych państw, regionów oraz wspólnot lokalnych [por. Bartosiewicz, Pielesiak 2010, s. 70; Bartosiewicz, Pielesiak 2011, s. 66; Baucz *et al.* 2009, s. 45].

Problematyka spójności terytorialnej podejmowana jest przede wszystkim w układzie makroprzestrzennym, w nawiązaniu do polityki Unii Europejskiej ukierunkowanej na zmniejszanie dystansu rozwojowego między „starymi” i „nowymi” państwami członkowskimi oraz między poszczególnymi regionami. Na poziomie makro opracowano już kilka koncepcji i instrumentów służących pomiarom spójności terytorialnej [por. m.in. Dutkowski, 2009; Farrugia, Gallina 2008], nie są to jednak ogólnie zaakceptowane metody i narzędzia badawcze. Istotne jest to, że bez możliwości pomiaru kohezji przestrzennej, analizowana koncepcja staje

się niejednoznaczna, co pociąga za sobą niejasności w kwestii formułowania odnoszących się do niej polityk.

Publikowany tom poświęcony jest analizie spójności terytorialnej na poziomie subregionalnym – odnoszącym się do obszaru metropolitalnego. Zaprezentowano w nim wyniki badań prowadzonych w latach 2010-2012, uzyskanych w ramach realizacji projektu pt. *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego*. Badania oraz prezentujące ich rezultaty wydawnictwo zostały dofinansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, przyznanych w ramach konkursu na granty badawcze własne (nr projektu N N306 262139).

Badania nad spójnością terytorialną w skali subregionalnej są podejmowane relatywnie rzadko, mimo że ten wymiar kohezji wydaje się być nie mniej istotny od analizowanych w pozostałych skalach przestrzennych. Obszary metropolitalne, rozumiane jako wielkie miasta wraz z ich bezpośrednimi zapleczeniami, powiązane silnymi związkami funkcjonalnymi i uzupełniające się pod względem gospodarczym i społecznym, są kluczowymi elementami struktury przestrzennej kraju. Tego typu jednostki, na wzór regionów czy państw w polityce UE, wymagają zatem realizacji skoordynowanych działań, służących kształtowaniu ich spójności terytorialnej. Ważne jest, aby w tej skali kohezję przestrzenną postrzegać nie tylko w aspekcie zróżnicowania wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego, ale także przez pryzmat wewnątrzmetropolitalnych powiązań różnego typu.

Tematyka metropolii i ich otoczenia stała się w ostatnich latach przedmiotem dużego zainteresowania, zarówno w środowisku naukowym, jak i władz samorządowych różnych szczebli. Mimo że w kwestii instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych nadal nie uchwalono stosownych aktów prawnych, część władz samorządowych porozumiała się i podjęła analizę sytuacji społeczno-gospodarczej w niektórych obszarach metropolitalnych, a także wypracowała i podjęła wdrażanie przyjętej wizji rozwoju. Najczęstsza jest jednak taka sytuacja, że poza delimitacją i bardzo ogólną koncepcją przyszłego funkcjonowania obszaru metropolitalnego, zawartą w planach zagospodarowania przestrzennego województw, nie prowadzi się bardziej szczegółowych i wielopłaszczyznowych analiz. Badaniom nie poddaje się zagadnień związanych ze spójnością terytorialną, która zdaniem autorów niniejszej publikacji powinna stanowić istotny wyznacznik zasięgu przestrzennego zinstytucjonalizowanego obszaru metropolitalnego. Także w przypadku Łodzi i jej zaplecza, poza delimitacją (a także jej późniejszą aktualizacją) i bardzo ogólną koncepcją przyszłego funkcjonowania obszaru metropolitalnego w bliżej nie zdefiniowanej przyszłości, nie prowadziło się szerzej zakrojonych analiz kohezji przestrzennej.

W skali kraju powstało dotychczas tylko kilka opracowań podnoszących temat spójności terytorialnej na szczeblu subregionalnym. Na szczególną uwagę zasługuje w tej grupie projekt badawczy, zrealizowany w ośrodku poznańskim pod kierownictwem Churskiego [2009]. Nadal pozostaje to jednak słabo rozpoznana dziedzina wiedzy, w której największym wyzwaniem – poza niejednoznacznościami definicyjnymi –

jest brak wypracowanej metodyki badawczej. W przypadku obszaru metropolitalnego niemożliwe jest zastosowanie większości wskaźników wykorzystywanych w porównaniach międzynarodowych i międzyregionalnych. Pomijając to, że przyjęcie w analizie spójności gminy jako podstawowej jednostki badawczej czyni niemożliwym uchwycenie mniejszych fragmentów przestrzeni, wiele danych jest agregowanych na poziomie regionalnym (lub ponadregionalnym), a więc pojawia się w tym przypadku ogromna przeszkoda w postaci braku informacji wyjściowej.

Ze względu na powyżej wzmiankowane ograniczenia, w zaprezentowanych w tym tomie analizach założono, że wyznacznikiem spójności terytorialnej są różnego typu więzi wewnętrzne, występujące między poszczególnymi gminami obszaru metropolitalnego.

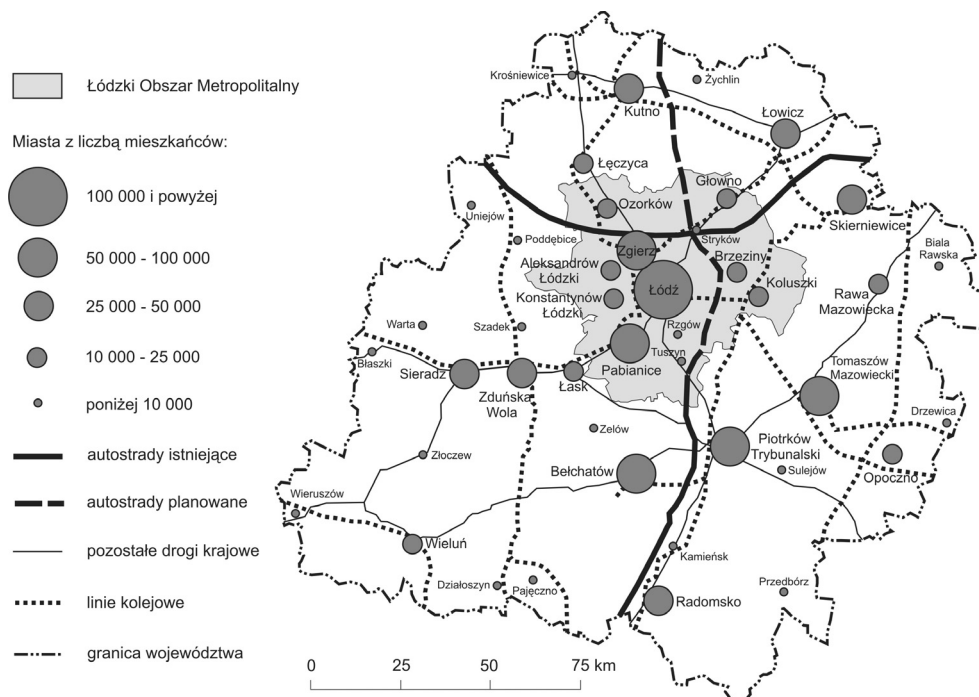
Za główny cel badawczy projektu – realizowany w publikowanym zestawie opracowań szczegółowych – przyjęto ocenę poziomu spójności terytorialnej Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (ŁOM) na podstawie kierunków oraz siły powiązań w układzie międzygminnym. W kilku przypadkach ograniczono się do oceny powiązań zaplecza obszaru metropolitalnego z Łodzią, co wynika z tego, że na badanym obszarze relacje te mają charakter dominujący w całym zestawie powiązań – twierdzenie to jest poparte wynikami badań zespołu autorskiego (zwłaszcza zawartymi w opracowaniu Pielesiak 2012). Relacje metropolia-zaplecze uznano za najważniejszą także ze względu na odniesienie do modeli teoretycznych wyjaśniających mechanizmy rozprzestrzeniania się impulsów rozwojowych z dużego miasta na otaczające tereny – m.in. Perroux i Hirschmana [Grosse 2002]. Przyjęto, że powiązania metropolia-gminy ościenne mają zdecydowanie wyższą rangę niż cechujące się mniejszą siłą oraz zasięgiem przestrzennym relacje między jednostkami terytorialnymi zaplecza (w świetle przeprowadzonych analiz, zasięg tego typu więzi najczęściej ogranicza się do gmin ościennych).

Ze względu na próbę całościowego ujęcia tematyki spójności terytorialnej w rzadko analizowanej w Polsce skali, założono wypracowanie modelowego sposobu analizy spójności terytorialnej – takiej metodyki postępowania badawczego i wnioskowania, która mogłaby być zastosowana do podobnych badań realizowanych w odniesieniu do pozostałych obszarów metropolitalnych w naszym kraju¹.

Łódzki Obszar Metropolitalny oprócz ośrodka metropolitalnego obejmuje sąsiadujące z nim powiaty: zgierski, brzeziński, łódzki wschodni, pabianicki (por. ryc. 1). W takich granicach (przyjętych za *Planem zagospodarowania przestrzennego województwa z 2002 r.*) jest on najczęściej przedstawiany w opracowaniach naukowych łódzkiego ośrodka geograficznego [por. m.in. Jakóbczyk-Gryszkiewicz *et al.* 2010; Jewtuchowicz, Wójcik 2010; Marszał, Pielesiak 2008; Paturalska-Nowak 2005; Pielesiak 2012; Suliborski, Przygodzki 2010]. Pod koniec 2010 r. dokonano

---

¹ Więcej szczegółów na temat zakładanych celów oraz koncepcji badawczej przyjętej w projekcie *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego* przedstawiono w opracowaniach [Bartosiewicz, Pielesiak 2010, 2011].

Ryc. 1. ŁOM w systemie osadniczym i sieci transportowej województwa

Źródło: Pielesiak [2012], s. 60, ryc. 5., zmieniony.

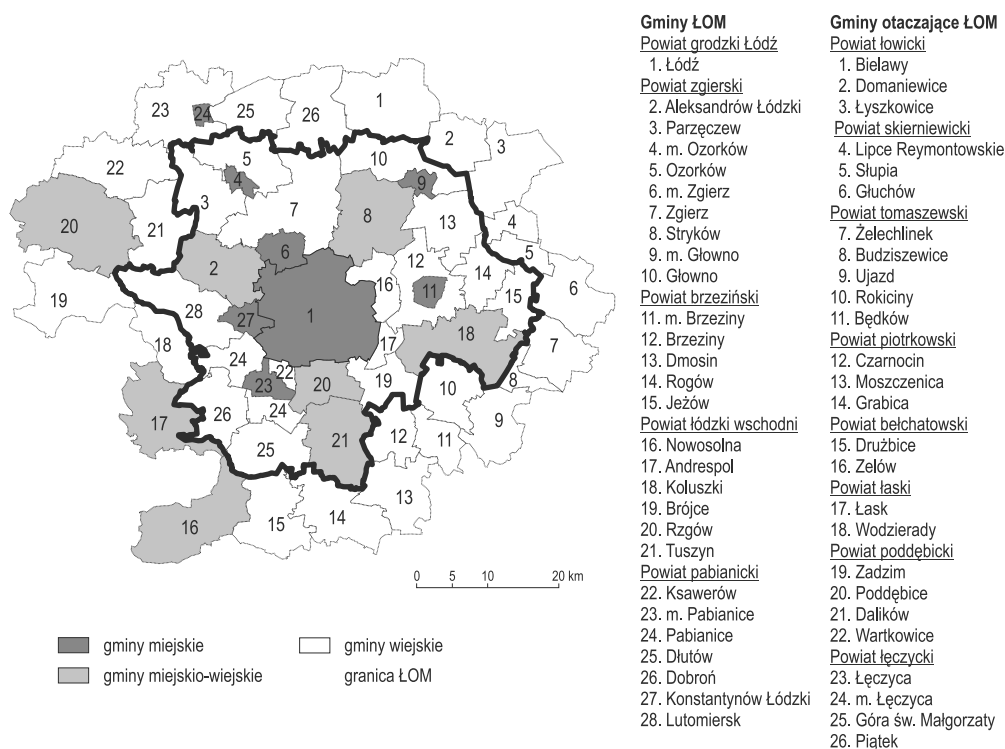
aktualizacji wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego, w której Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego skorygowało granice obszaru metropolitalnego Łodzi, włączając do niego gminy Łask oraz Zduńska Wola i nawiązując tym samym do podziału administracyjnego aglomeracji łódzkiej z lat 1978-1988. Zmiana ta nie została w prezentowanych Studiach wzięta pod uwagę. Wynika to z tego, że badania nad ŁOM rozpoczęto wcześniej – przed 2010 r. Zainicjowano je z uwzględnieniem pierwotnej delimitacji, biorąc dodatkowo pod uwagę 26 gmin otaczających tak wyznaczony obszar metropolitalny (por. ryc. 2). Zwiększenie zasięgu przestrzennego analizy miało na celu sprawdzenie, czy badane relacje wykraczają poza obszar wyznaczony w regionalnym planie zagospodarowania przestrzennego, co w przyszłości mogłoby służyć dalszej korekcie delimitacji ŁOM.

Łącznie analizą zostały objęte 54 gminy o łącznej powierzchni 2,4 tys. km², zamieszkałych przez 1,3 mln osób (dane BDL GUS dla 2011 r.). Obok Łodzi, najważniejszymi ośrodkami tak wyznaczonego obszaru badań są sąsiadujące z nią miasta Pabianice oraz Zgierz, których łączna populacja przekracza 100 tys.

Większość danych liczbowych, a także pozostałych informacji wykorzystanych w tomie Studiów odnosi się do lat 2011-2012. Tylko w sytuacji braku dostępu do najnowszych źródeł, odwoływano się do materiałów z lat poprzedzających ten okres.

Spośród siedmiu artykułów zamieszczonych w tomie, pierwszych pięć jest wynikiem realizacji celów szczegółowych projektu. W pierwszym artykule – autorstwa J. Ulańskiej – podjęto wątek powiązań wynikających ze sposobu użytkowania ziemi i kształtowania lokalnych polityk przestrzennych. Analiza w tym przypadku koncentrowała się na kwestii ciągłości i konfliktogenności obecnego oraz planowanego przeznaczenia terenu wzdłuż granic gmin obszaru metropolitalnego.

Po zagadnieniach planistycznych, A. Ogrodowczyk zaprezentowała wyniki analizy zmian demograficznych, społecznych i gospodarczych na badanym obszarze w latach 1990-2009, wykorzystując je do diagnozy spójności społeczno-gospodarczej gmin ŁOM oraz ich bezpośredniego otoczenia. W kolejnych trzech opracowaniach B. Bartosiewicz oraz I. Pielesiak poddali analizie powiązania społeczne (związane z dojazdami do pracy, szkół oraz usług); transportowe (w aspekcie wyposażenia infrastrukturalnego, a także funkcjonowania transportu zbiorowego i indywidualnego) oraz ekologiczne (często pomijane w analizach nad obszarami zurbanizowanymi, choć istotne z punktu widzenia funkcjonowania całego układu przestrzennego). Synteza przeprowadzonych analiz zawarta jest w dwóch ostatnich tekstach. Pierwszy z nich, autorstwa B. Bartosiewicza, na podstawie uzyskanych wyników cząstkowych,

Ryc. 2. Zasięg przestrzenny projektu badań nad spójnością terytorialną ŁOM

Źródło: Opracowanie własne.

prezentuje koncepcję pomiaru spójności terytorialnej ŁOM z zastosowaniem zagregowanego miernika. Drugi, autorstwa I. Pielesiak, podkreśla aplikacyjny charakter realizowanego projektu i zawiera koncepcję delimitacji Obszaru Metropolitalnego Łodzi – z uwzględnieniem podejścia holistycznego – oraz propozycje dotyczące jego przyszłej instytucjonalizacji.

Poza autorami poszczególnych opracowań cząstkowych i zespołem redakcyjnym tomu – prof. Tadeuszem Marszałem, dr Bartoszem Bartosiewiczem, dr Agnieszką Ogrodowczyk, dr Iwoną Pielesiak oraz mgr Joanną Ulańską – czynny udział w projekcie brali: prof. dr hab. Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz oraz dr Stanisław Kozłowski, którzy oprócz inspirowania wielu wątków badawczych odgrywali istotną rolę doradczą oraz kontrolną w trakcie jego realizacji.

Literatura

- Bartosiewicz B., Pielesiak I., 2010, *Spójność obszaru metropolitalnego – koncepcja badawcza*, [w:] *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, S. Liszewski (red.). 58. Zjazd PTG, Łódź, s. 69-77.
- Bartosiewicz B., Pielesiak I., 2011, *How to Measure Territorial Cohesion of a Metropolitan Area – Proposal of a Research Concept*, [w:] *Urban Regions as Engines of Development*, T. Marszał (red.). Studia Regionalia KPZK PAN, t. 31, Warszawa, s. 65-75.
- Baucz A., Potocka M., Żuber P. (red.), 2009, *Spójność terytorialna wyzwaniem polityki rozwoju Unii Europejskiej. Polski wkład w debatę*. MRR, Warszawa.
- Churski P., 2009, *Spójność i konkurencyjność regionu wielkopolskiego* (wydanie na płycie CD), UAM, Poznań.
- Dutkowski M., 2009, *Instrumenty mierzenia spójności terytorialnej – zestaw wskaźników jej mierzenia, badanie wpływu terytorialnego*, [w:] *Spójność terytorialna wyzwaniem polityki rozwoju Unii Europejskiej. Polski wkład w debatę*, A. Baucz, M. Potocka, P. Żuber (red.) MRR. Warszawa.
- Farrugia N., Gallina A., 2008, *Developing Indicators of Territorial Cohesion*. Federico Caffè Centre, Department of Society and Globalization, Research Report, t. 1.
- Grosse T. G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. „Studia Regionalne i Lokalne” nr 1, z. 8, s. 25-48.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., Marcińczak S., Siejkowska A., 2010, *Dynamika i skutki procesów urbanizacji w regionach miejskich po 1990 roku na przykładzie regionu miejskiego Łodzi*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Jewtuchowicz A., Wójcik M. (red.), 2010, *Łódzka metropolia. Problemy integracji gospodarczej*. Wyd. Biblioteka, Łódź.
- Marszał T., Pielesiak I., 2008, *Spójność obszaru metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych (przykład Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego)*, [w:] *Rola polskich aglomeracji wobec wyzwań Strategii Lizbońskiej. Tom wydany z okazji 50-lecia KPZK PAN*, T. Marszał, (red.). Studia KPZK PAN t. CXX, Warszawa, s. 180-196.
- Paturalska-Nowak E., 2005, *Łódzki Obszar Metropolitalny w kontekście ustaleń Planu zagospodarowania przestrzennego woj. Łódzkiego*, [w:] *Planowanie i zarządzanie*

- w *obszarach metropolitalnych*, T. Markowski (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 221, Warszawa, s. 163-188.
- Pielesiak I., 2010a, *System transportowy Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego – wybrane aspekty*. „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 63, s. 175-189.
- Pielesiak I., 2010b, *Territorial Organisation of Metropolitan Areas in Poland – the Example of Łódź Urban Region*, [w:] *Urban Management and Territorial Organisation – the Case of Polish and Ukrainian Big Cities at the Beginning of the 21st Century*, M. Habrel, T. Marszał. Wyd. UŁ, Łódź, s. 89-102.
- Pielesiak I., 2012, *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych*. Praca doktorska, Wydział Nauk Geograficznych, UŁ, Łódź.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego*, 2002, Uchwała Nr XLV/524/2002 Sejmiku Województwa Łódzkiego z 9 lipca 2002.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego – aktualizacja*, 2010, Uchwała Nr LX/1648/10 Sejmiku Województwa Łódzkiego z 21 września, 2010.
- Suliborski A., Przygodzki Z. (red.), 2010, *Łódzka metropolia. Problemy integracji społecznej i przestrzennej*. Wyd. Biblioteka, Łódź.

*Bartosz Bartosiewicz
Tadeusz Marszał
Iwona Pielesiak*